

170 година фабрике „Застава оружје“ АД

КОЛЕВКА СРПСКЕ ВОЈНЕ ИНДУСТРИЈЕ

– Од првог изливања топа у крагујевачкој Тополивници 1853. године до представљања низа нових производа на Међународном сајму наоружања и војне опреме „Партнер 2023“, „Застава оружје“ континуирано се развијала и истрајала 170 година, поставши бренд признат у свету

Пише: Јована Шикман

Фото: Горан Станковић и Мина Петровић

JE

танд компаније „Застава оружје” на овогодишњем Међународном сајму наоружања и војне опреме „Партнер

2023” био је у знаку обележавања 170 година постојања. С великом одговорношћу колевке војне индустрије, фабрика се, пратећи светске трендове у наоружању, представила мноштвом нових производа. Неки од њих су модулarna пушка М19 и модулarnи аутомат М20 у калибрима 7,62×39 mm / 6,5×39 mm, затим модификовани митраљез модел М84М у калибру 7,62×54R, снајпер-

ска пушка СП М07М у калибру .338 Lapua Magnum, као и више модела модернизоване аутоматске пушке АП М70. Нови модел далекометне пушке М12М у калибрима 12,7×108 mm и 12,7×99 mm такође је имао премијеру на сајму. Руководство је с посебним поносом истакло „освајање” топа М12 у калибру 30×173 mm, будући да само неколико земаља поседује капацитет за његову производњу.

Садашњи успех у земљи и свету фабрика „Застава оружје” свакако дугује темељима на којима је успостављена давне 1853. године, а који су служили као основа за развој кроз 170 година дуги пут војне индустрије у Србији. Велики јубилеј био је повод да се осврнемо на богату историју некадашње Војне фабрике у Крагујевцу – Војнотехничког завода (ВТЗ). О прошлости ове фабрике, снагом аутентичних експоната, историјом сачуваном међу зидинама старе Тополивнице – сведочи импозантан Музеј „Стара ливница”. Колевка српске индустрије била је стециште, за XIX век, револуционарних идеја и иновативних начина пословања.

ДУАЛНО ОБРАЗОВАЊЕ ПРЕ ДВА ВЕКА

Са изградњом Тополивнице, 1851. године, руководство и стручни кадар доведени су из иностранства – Французи, Швајцарци, Чеси, али и наши људи који су се образовали у иностранству. Како би се обучио домаћи кадар за потребе фабрике, на предлог првог управника Шарла Лубрија, а по угледу на велике европске фабрике, 1854. године оснива се Занатлијска школа, која ће шездесетих година XIX века добити назив Војнозанатлијска школа. Позната по војничкој дисциплини, на почетку је имала пет заната: машинисти, колари, бравари, стругари и ковачи, да би касније, како су се потребе фабрике повећавале, тај број порастао на 14 заната. Питомци су имали сразмерно заступљене општеобразовне предмете и практичну наставу. У почетку су им теоретске предмете предавали официри, а од 1872. године цивили, али то није утицало на војничку дисциплину. Ученицима са истакнутим резултатима дата је могућност усавршавања у иностранству. А све то је било финансирано из буџета Војнотехничког завода.

о исхрани радника и њиховом здрављу. Уз помоћ новог управника Петра Протића Драгачевца, у периоду 1854–1859. године, борци за своја права – радници фабрике, иницирали су оснивање Радничке болесничке касе. Они су одвајали део фонда од својих плата, од чега се и финансирао лечење запослених. Тај систем био је претеча данашњег социјалног осигурања. Поред бриге о здрављу, водило се рачуна и о стамбеном питању радника, те је за многе раднике била обезбеђена изградња станова.

Услед историјских околности, ратова који су се дешавали на нашем простору, школа је престајала са радом и била обнављана, мењала име. У свим тим превирањима увек је остајала блиско повезана са војном фабриком, што је и данас случај. Политехничка школа, како се сада зове, уско је везана за фабрику „Застава оружје” – у фабрици се одвија практична настава, а смерови у школи се отварају сходно потребама фабрике.

МЕНАЏМЕНТ ЉУДСКИХ РЕСУРСА ДЕВЕТНАЕСТОГ ВЕКА

Војнотехнички завод је улагао у своје раднике. Фабрика је градила и опремала трпезарије и с великом пажњом бринула

БОРБА ЗА ПРАВА РАДНИЧКЕ КЛАСЕ

Високо подигнута црвена заставица са натписом „Самоуправа” завијорила се 1876. године улицама Крагујевца. Са намером да подрже идеје Светозара Марковића и његову победу на општинским изборима, коју је режим хтео да оспори, организоване су прве радничке демонстрације. Владајући режим је чинио све да спречи учешће радника у економској и политичкој борби, велики број је ухапшен и отпуштен са посла. То је живописно дочарао Мића Поповић својим делом „Црвени барјак”, које је истакнуто у Музеју „Стара ливница”. Борба за боље услове живота и рада ту не престаје. Радници су и даље током историје штрајковали и демонстрирали, али и илегално прослављали Први мај од 1904. године.

И БИ СВЕТЛОСТ

Тридесет сијалица и две лучне лампе засијале су први пут на простору Краљевине Србије у новоподигнутој згради Чаурнице у крагујевачкој војној фабрици лета 1884. године. Спремајући се за рат са Бугарском било је потребно да се производи у три смене, при чему је ноћ отежавала услове рада. Инжењер Тодор Тоша Селесковић заложио се за набавку прве динамо-машине од нирнбершког индустријалца Зигмунда Шукерта и спровео у рад прву инсталацију динамо-електричног осветљења. Само четири године након изума Томаса Едисона, док су српски двор обасјавале свеће, сијалица је обасјала Војнотехнички завод.

У њиховој борби помагали су им посланик, социјалиста др Михаило Илић и адвокат Триша Кацлеровић.

КРАГУЈЕВАЦ – ГРАД ОКО ФАБРИКЕ

Рад фабрике и начин живота њених радника, као и њихово школовање имали су утицај на развој Крагујевца. Доласком

страних радника у фабрику, који су временом заснивали породице и остајали у Крагујевцу, уследиле су демографске промене. Зато је данас уобичајено наићи на Крагујевчане са чешким презименом.

Културни живот града био је под великим утицајем питомаца Занатлијске школе. Музичко друштво које су основали

ПУШКА МАУЗЕР-МИЛОВАНОВИЋ / КОКИНКА

Након стицања независности 1878. године Србија се окреће проблему модернизације и унификације своје војске. Мајора Косту Коку Миловановића заинтриговало је решење Маузерове пушке М1871/78 и балистички ју је усавршио, повећавши јој брзину и прецизност гађања. Једнометна острагуша М1880 – „кокинка“ по балистичким карактеристикама била је једна од најбољих пушака на свету. Почетком XX века и појавом брзометних пушака, она застарева, али ВТЗ на челу са конструктором потпуковником Гојком Ђурићем врши њену преправку са једнометне на петометну.

Често је приређивало хорске и инструменталне концерте. Место за размену идеја и мишљења био је Клуб свршених питомаца, међу којима је било једриличара, шахиста, соколара и стрелаца. Постојала су и четири фудбалска клуба – Славија, Јадран, Репид и Мач, којима су питомци Занатлијске школе оживљавали спортски дух својих суграђана.

Инфраструктура града је такође била под утицајем постојања и рада фабрике. По угледу на енглеске радничке колоније изграђене су дрвене бараке за потребе радника. У баракама Радничке колоније, дислоцираним из центра града како би се смањило утицај синдиката и Комунистичке партије Југославије на раднике, живело је близу 500 радничких породица. Данас је сачуван један мали део – „Соколана“, која је била језгро Радничке колоније.

Фабрика је иницирала и настанак прве водоводне мреже у Србији – Водојажа у Грошници, одакле се и данас један део Крагујевчана снабдева водом.

КРОЗ АЈФЕЛОВУ КУЛУ ДО СВЕТСКИХ ПРИЗНАЊА

Први пут 1889. године српска привреда представљена је међународној јавности. Српски штанд са 1.700 излагача, што појединаца, што фабричких произвођача, учествовао је на великој светској изложби привреде у Паризу. Тим поводом, као улаз у изложбени простор, подигнута је тада највиша грађевина на свету – Ајфелова кула. Крагујевачка фабрика изложила је 42 производа: пет машина, оригиналних српских конструкција, које су биле иновације машинског инжењера Тодора Тоше Селесковића, као и 24 фотографије на којима су приказане радионице, фабрика и цртежи машинских делова. Водило се рачуна да су сви изложени предмети израђени у фабрици и да су материјали српског порекла – кудеља је била из Крушевца и Лесковца, а кожа од српског говечета, штављеног у Крагујевцу. Према писању тадашњих новина штанд Војнотехничког завода био је најпосећенији међу српским излагачима. У великој конкуренцији са иностраним гигантима – „Круп“ из Есена, „Маузер“ из Обендорфа, „Шнајдер“ из Крезоза, ВТЗ је освојио шест медаља, и то пет сребрних – за оруђа војне вештине, машине и оруђа за разне послове, седларска оруђа, ужарска оруђа и кожарске, дрводељске и четкарске производе. Бронзану медаљу добили су за стрељачке пушке и ловачку опрему.

Највећу пажњу привукла је пушка Маузер-Миловановић „кокинка“, као и збирка разних контролника за пушке и чауре, које су добиле похвале за прецизност израде од врхунских стручњака за наоружање.

МУЗЕЈ У МУЗЕЈУ

Увид у развој фабрике од самих почетака пружа поставка музеја, која је свој финални изглед добила 1973. године. У згради ливнице, која је пренаменом постала музеј и тако спасена од утицаја времена и заорава, налази се велики број експоната, од укупно 5.500 предмета колико броји музејски фонд. Најзначајнији производи, попут српске једнометне пушке Маузер-Миловановић „кокинке“, прве српске ручне бомбе, страног оружја које је преправљано у ВТЗ, првог топа који је изливен у фабрици, али и машине

коришћене у производњи, изложени су у оквиру ове поставке. Посетиоци могу видети и цивилни програм који је фабрика производила између два рата.

Оригинални и аутентични део музеја представљају куполне пећи из XIX и с почетка XX века, из којих се добијао метал у течном стању за потребе фабрике. Изнад оригиналне металне конструкције налази се велико метално „звono“ које је служило као вентилација и извлачило отровна испарења.

Годишње музеј посети 2.000–3.000 посетилаца из земље и иностранства. Честе су и организоване ђачке и студентске посете. Стални посетиоци су и страни партнери фабрике, будући да фабрика доста својих производа извози у иностранство.

170 ГОДИНА КАСНИЈЕ

„Застава оружје” АД је већински у државном власништву, од 2003. године је у саставу Одбрамбене индустрије Србије, односно Групаације Одбрамбена индустрија Србије од јануара 2020.

године. Војска Србије је један од најважнијих партнера на домаћем тржишту, чему у прилог говори и више уговора који су ове године потписани са Министарством одбране Републике Србије за испоруку наоружања и војне опреме. Уговорна вредност је три пута већа у односу на 2022. годину. Поред пласмана на домаћем тржишту, пословање се великим делом базира на извозу. Програм наоружања и војне опреме „Застава оружје” састоји се из фамилија аутоматског оружја, митраљеза, снајперских пушака, пиштоља, аутоматског бацача граната, потцевних бацача граната и топова у калибрима 20 mm и 30 mm, које су прилагодљиве захтевима купаца. Стални акценат је на побољшању дизајна, ергономије и функционалности. Програм ловачког, спортског и оружја за личну одбрану састоји се из ловачких карабина, полуаутоматских карабина, малокалибарских пушака и пиштоља једноструке и двоструке акције. ▀